

SOCIOLOGINIS KOKYBINIS AUKŠTŲJŲ MOKYKLŲ DĖSTYTOJŲ TYRIMAS

Tyrimas finansuojamas Europos Sąjungos Erasmus+ programos lėšomis

Vykdytojas

2015 m. birželio mėn.

VILNIUS

TURINYS

I. TYRIMO METODOLOGIJA.....	3
II. TYRIMO REZULTATAI.....	5
2.1 Pokyčiai Lietuvos aukštosiose mokyklose	5
2.2 Bolonijos proceso vertinimas	10
2.3 Pokyčių Lietuvos aukštosiose mokyklose motyvatoriai.....	12
2.4 ECTS kreditų suvokimas ir vertinimas.....	13
2.5 Dėstomų dalykų Lietuvos aukštosiose mokyklose turinys.....	14
2.6 Dėstomo dalyko vertinimo sistema ir užsibrėžtų tikslų pasiekimas.....	16
2.7 Studentų darbo krūvis (laikas).....	18
2.8 Grįžtamasis ryšys.....	19
III. KOKYBINIO TYRIMO IŠVADOS	21

I. TYRIMO METODOLOGIJA

Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų bendrovė „Spinter tyrimai“ 2015 metų birželio 12-15 dienomis atliko Lietuvos aukštųjų mokyklų dėstytojų kokybinį tyrimą.

1.1. Tyrimo tikslas

Išsiaiškinti dėstytojų nuomonę dėl švietimo naujovių diegimo, kreditų sistemos, Bolonijos proceso, studijų dalykų vertinimo, studentų darbo krūvio bei grįžtamojo ryšio iš studentų.

1.2. Tyrimo metodas

Fokusuotos diskusijų grupės (FGD).

1.3. Tyrimo lokacija

Vilnius.

1.4. Tyrimo imtis

16 tyrimo dalyvių – 9 dėstytojai iš socialinių, menų ir humanitarinių mokslų studijų srities ir 7 dėstytojai iš biomedicinos, fizinių ir technologijos mokslų studijų srities.

1.5. Tikslinė grupė

Lietuvos aukštųjų mokyklų dėstytojai.

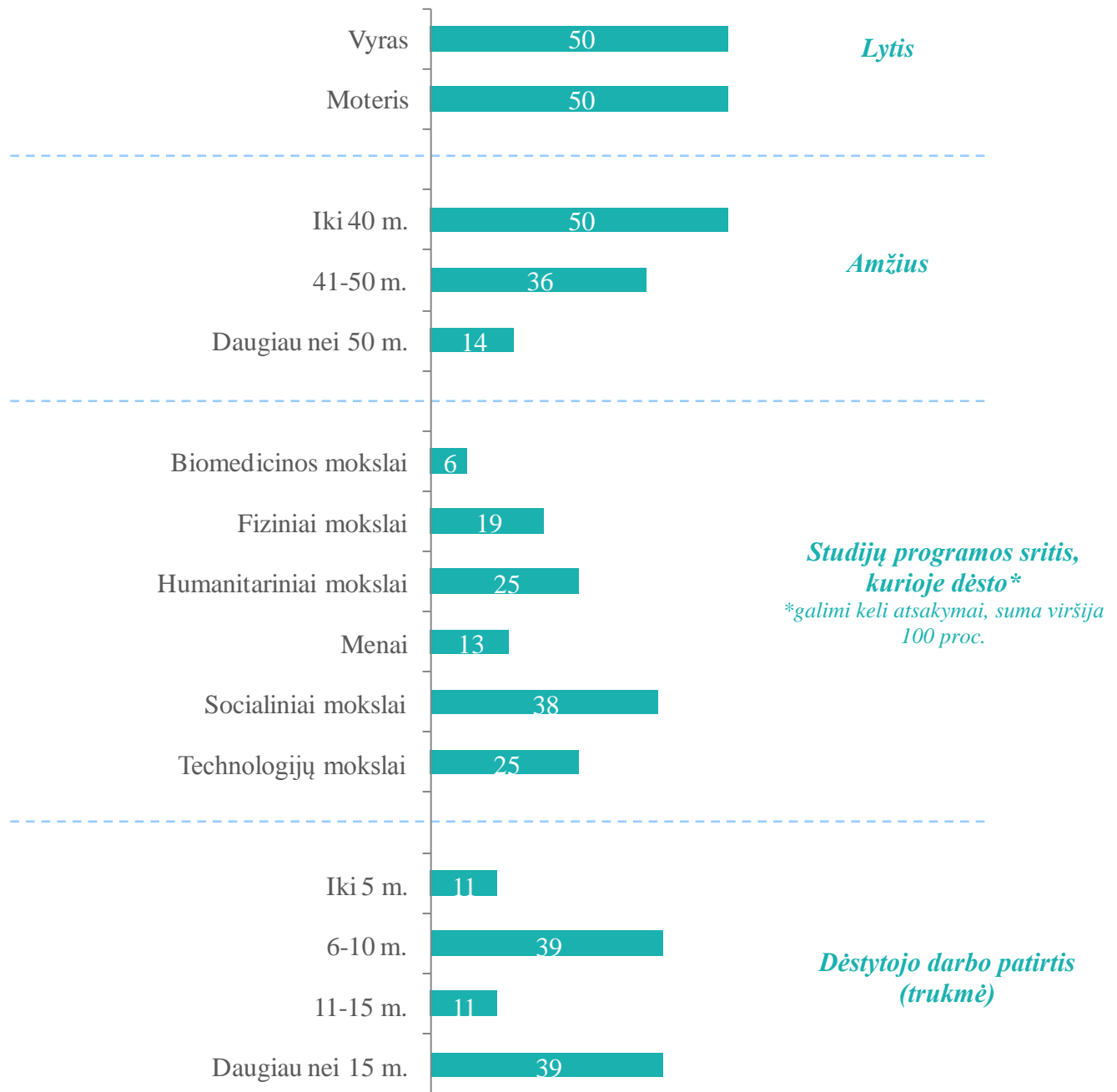
1.6. Interviu trukmė

~2 val.

1.7. Atrankos metodas

Tikslinė atranka.

Socialinės – demografinės charakteristikos

II. TYRIMO REZULTATAI

2.1 Pokyčiai Lietuvos aukštosiose mokyklose

Visi diskusijoje dalyvavę dėstytojai pritaria, kad pokyčiai Lietuvos aukštosiose mokyklose yra neišvengiami ar netgi būtini, siekiant, kad aukštasis mokslas būtų kokybiškas ir atitiktų tiek studentų, tiek dėstytojų, tiek darbo rinkos lūkesčius („*keičiasi visas pasaulis, aukštasis mokslas ne išimtis <...> keistis būtina, kitaip neįmanoma*“).

Apskritai dėstytojai laikosi nevienareikšmiškos nuomonės dėl dabartinės aukštojo mokslo padėties. Iš vienos pusės sutinkama, kad aukšti tam tikrų mokslo sričių (fizika, biomedicina, chemija ir t. t.) pasiekimai, santykinai aktyvus užsienio šalių studentų domėjimasis studijų galimybėmis Lietuvoje, sėkmingas Lietuvos aukštųjų mokyklų absolventų įsitvirtinimas stambiose ir perspektyviose užsienio kapitalo įmonėse, veikiančiose tiek Lietuvoje, tiek užsienyje ir pan., sufleruoja aukštąjį mokslą esant aukštame lygyje („*mokslas žengia labai aukštai, mūsų lazeriai, bioinžinerija, geodezija, sukurti pasaulinio lygio produktai <...> manau, kad Lietuvos aukštasis mokslas nėra blogas, atvažiuoja studentai iš Rytų šalių, gruzinai atvažiuoja, keli azerbaidžaniečiai, iš Afrikos respublikos atvažiuoja; palaikom ryšius su įvairiomis mokyklomis Lenkijoje, Airijoje... mūsų studentai, kurie išvažiuoja į užsienį, lengvai ten randa darbą ir įsitvirtina, vadinasi, mes suteikiame jiems reikiamų žinių ir gebėjimų <...> mes nesame pakampėje su mūsų aukštuoju mokslu*“). Kita vertus, lyginant su bendra visuomenės (gyvenimo) pokyčių sparta aukštasis mokslas atsilieka. Tokią dėstytojų nuomonę labiausiai inspiruoja aiškios valstybinės aukštojo mokslo strategijos nebuvimas („*mokslas, deja, nors valstybės įvardytas kaip prioritetinis, bet jis gerokai atsilieka nuo visuomenės vystymosi <...> nėra valstybės strategijos, disbalansas tarp šakų <...> lėčiau keičiasi nei pati visuomenė, atsilieka geru žingsniu*“).

Diskusijų metu dėstytojai pasidalijo mintimis, kas, jų nuomone, prisideda prie aukštojo mokslo vystymosi Lietuvoje, o kas sukuria papildomas problemas ir tampa greičiau trikdžiais.

Stipriosiomis Lietuvos aukštojo mokslo pusėmis dėstytojai išskyrė aukštus pasiekimus fundamentaliųjų mokslų srityje, kurie garsina tiek Lietuvos mokslininkus, tiek šalį apskritai. Džiaugiamasi studentų mainų galimybėmis – lietuviai gali vykti mokytis į užsienio universitetus;

kitų valstybių studentai gana aktyviai domisi studijų perspektyvomis Lietuvoje. Biomedicinos, fizinių ir technologijos mokslų srities specialistai džiaugiasi, kad jų studentai yra paklausūs darbo rinkoje. Dar vienas reikšmingas momentas – dėstytojai suvokia pokyčių svarbą ir stengiasi tobulėti kartu su kintančia aplinka, siekia suvokti studentų poreikius ir juos atliepti (žr. Lentelę 1).

Aukštojo mokslo stipriosios pusės	Pagrindžiančios citatos
Aukšti pasiekimai fundamentaliųjų mokslų srityje	„mokslas pas mus tikrai stiprus, pasiekimai fizikoje, lazerių srityje, chemijoje, bioinžinerijoje stebina ir verčia didžiulius“
Studentų mainų galimybės	„mūsų studentai išvažiuoja į erasmus, esame sudarę sutartis su daugeliu universitetų įvairiose Europos šalyse“
Aktyvus užsienio studentų domėjimasis studijų galimybėmis Lietuvoje	„atvažiuoja pas mus mokyti ir rytų europiečiai, turkai, netgi afrikiečiai, esu ir su kinais dirbęs“
Studentai atitinka darbo rinkos poreikius (juntama paklausa)	„pas mus darbdaviai patys ateina, užsiima studentus dar nuo pirmo – antro kurso <...> mūsų fakulteto išleidžiami studentai paklausūs darbo rinkoje“
Dėstytojų lankstumas, nuoširdus noras keistis ir tobulėti kartu su studentais	„bandau prisitaikyti prie studentų, seni metodai nebetinka naujam kartai, reikia atsižvelgti į auditoriją, į klausytojus, bandau kalbėti su studentais, ieškoti naujų mokymo metodų“

Lentelė Nr. 1 Lietuvos aukštojo mokslo stipriosios pusės, skatinančios vystymąsi, tobulėjimą

Nors Lietuvos aukštojo mokslo kokybę tyrimo dalyviai vertina gana palankiai, bet paminėjo nemažai sunkumų, „stabdžių“, kurie lėtina vystymąsi, sukuria papildomus sunkumus diegiant naujoves ar bandant prisitaikyti prie kintančios aplinkos. Apskritai dėstytojai jaučia nusivylimą, kad Lietuvos aukštosios mokyklos neturi aiškios kokybės strategijos ir parengtų aiškių kokybės matavimo instrumentų. Sumaištis įneša ir dažnos bei nuviliančios mokslo reformos. Dėstytojai pažymėjo, kad viena iš problemos šaknų yra prasta viduriniojo mokslo sistema, kuri netinkamai paruošia jaunimą studijoms, nemotyvuoja, neskatina jų žingeidumo, nelavina kritinio mąstymo. Dar viena svarbi problema – aukštasis mokslas atsietas nuo darbo rinkos, todėl neatitinka darbdavių lūkesčių, o studentai jaučiasi netinkamai paruošiami gyvenimui, nesijaučia būsimieji paklausūs specialistai. Studijų programos kuriamos neapgalvotai, neatsižvelgiant į šalies situaciją, todėl juntamas ryškus studentų skaičiaus disbalansas atskirose studijų programose. Svarbu paminėti, kad dėstytojų nuomone, stojančiųjų į Lietuvos aukštąsias mokyklas šiuo metu yra neracionaliai daug. Itin didelis mokslo prieinamumas lemia prastėjančią jo kokybę, nes siekiama atliepti daugumos

poreikius – aukšto intelekto ir suinteresuotumo mokytiis studentų dalis tampa mažuma, dominuojančia auditorijos dalimi tapo nemotyvuoti, abejingi ir apskritai gebėjimų mokytiis stokoiantys jaunuoliai. Tyrimo dalyviai taip pat pasidalijo mintimi, kad aukštosios mokyklos neišpildo visų savo tikslų, t. y. neskiriama dėmesio studentų asmenybės formavimuisi, jų bendražmogiškų savybių lavinimui, refleksyvaus intelekto vystymuisi. Darniam aukštojo mokslo tobulėjimui sunkumų taip pat sukelia dėstytojams tenkanti biurokratinė našta, kuri neleidžia taikyti naujas metodikas, diegti pokyčius, kūrybiškumo elementus ir pan. (žr. Lentelę 2).

Aukštojo mokslo sunkumai	Pagrindžiančios citatos
Lietuvos aukštosios mokyklos neturi aiškios kokybės strategijos, kokybės matavimo instrumentų	„kokybė turi 4 matavimo lygmenis: proceso, produkcijos (studentų), ekonominių studentų rezultatų ir poveikio visuomenei; pas mus Lietuvoje nėra viena aukštoji mokykla nėra orientuota nė į vieną iš šių lygių <...> studijos tapo verslu, kuris neorientuotas į rezultatą ir kokybę, nėra mąstymo į perspektyvą, labai daug formalių kokybės matavimo kriterijų, bet nėra giluminių kokybės matavimo instrumentų. Švietimo sistema, ypač aukštųjų mokyklų, jei progresuoja, tai formaliai“
Nepasiteisinančios aukštojo mokslo reformos	„reforma ant reformos, viena nesibaigia, kita prasideda <...> biurokratinis sustabarėjimas, vien reformos, kurios niekur neveda <...> reformatoriai ateina bando pritaikyti savo nelogiškus sprendimus, o kad jie netinkami mūsų šalyje, net nepagalvoja“
Prasta viduriniojo mokslo sistema, tinkamai neparuošianti jaunuolių studijoms universitete	„kai matau, koks ateina iš mokyklos jaunuolis, kai socialinių mokslų studentas paranojiškai bijo matematikos, kai studentas nemoka ar net bijo garsiai išreikšti nuomonę, kai stebisi, kodėl teiraujuosi jų nuomonės, nes iki šiol niekam ji nebuvo įdomi... mane stebina“
Aukštasis mokslas mažai prisideda prie visuomenės gyvenimo lygio gerėjimo, neatitinka visuomenės ir darbo rinkos lūkesčių	„aukštojo mokslo misija yra suteikti žinias ir gebėjimą, iš ko studentai turėtų gerinti savo gyvenimo kokybę, pakanka pasižiūrėti į mūsų visuomenę... <...> studijų atsilikimas nuo gyvenimo, žmonės nejaučia, kad bus paklausūs specialistai <...> sistema labai neetiška, nėra, nebuvo ir nekuriama valstybės vizija, ko siekiama, kokios ūkio šakos turi būti kuriamos ir propaguojamos“
Neadekvatus aukštąjį mokslą turinčių ir siekiančių įgyti skaičius	„dažniausiai užduodamas klausimas mūsų švietimo ministrui yra kodėl Lietuvoje besimokančių yra bene daugiausiai Europoje, bet nusivylusių gyvenimu taip pat daugiausiai; tai kaip išeina – vadinasi, studijos neigiamai koreliuoja su gyvenimo kokybe? <...> ar gerai, kad tiek daug norinčiųjų gali taip lengvai rinktis aukštąjį mokslą? <...> studijos tapo verslu, svarbiausia išlaikyti studijuojančių skaičių, viskas per daug liberalu ir per daug lengvai pasiekama“
Lietuvos aukštasis mokslas neskiria dėmesio studentų asmenybės formavimo aspektams	„net mūsų aukštojo mokslo įstatyme yra numatyta, kad mokslo tikslas yra ne tik suteikti žinias, bet ir ugdyti asmenybę, man atrodo, kad šitoj vietoj yra spraga, nes žinias mes suteikiame, ir tikrai neblogai, bet bendražmogiškos savybės, bendruomeninės ir

	<i>pan., jau nukenčia <...> asmenybės ugdymas, kuris irgi siekinys, yra tik deklaratyvus, niekas nevyksta šioje plotmėje“</i>
Neapgalvotai kuriamos naujos ir naikinamos senos studijų programos	<i>„vienos aukštosios turi studijų programas, kurios apima visas pakopas, kitos yra ieškojime, programos nuolat kuriamos, tada naikinamos, studentai baigia, o vėliau programa panaikinama“</i>
Netinkama, nemotyvuojanti ir gabiųjų studentų atžvilgiu neteisinga rotavimo sistema (nėra aiškaus „gerai besimokančio“ studento apibrėžimo)	<i>„rotacija yra netobula, neskatinanti studijuoti, kai skolininkas gali išsilaikyti finansuojamoje vietoje, tuomet gabesni praranda motyvaciją, apskritai sunku apibrėžti ir vis dar ginčijamasi, kas yra gerai besimokantis studentas“</i>
Dėstytojus slegia didžiulė biurokratinė našta	<i>„biurokratinė mašina labai stabdo <...> gremėzdiška administravimo sistema“</i>

Lentelė Nr. 2 Lietuvos aukštojo mokslo sunkumai, lėtinantys ar apskritai stabdantys tobulėjimą bei vystymąsi

Svarbu akcentuoti, kad dėstytojai viena svarbiausių šiuolaikinio aukštojo mokslo problemų įvardijo menką studentų motyvaciją mokytis, siekti žinių ir tobulėti. Pastebima, kad jaunimui vis sunkiau susikaupti, koncentruoti dėmesį, operuoti žiniomis, analizuoti, vertinti, garsiai reikšti nuomonę, pateikti konstruktyvią kritiką ir pan. Dėstytojai laikosi nuomonės, kad nūdienos studentai pageidauja greito rezultato, jie nėra orientuoti į tikslą, kas reikštų nuoseklų mokymąsi bei domėjimąsi. Jaunuoliai vengia lankyti auditorinius užsiėmimus, atlikti namų užduotis ar papildomai pasidomėti, jei kyla klausimų, neaiškumų. Dar vienas svarbus momentas – netinkamas studijų pasirinkimas, vadovaujantis „madingos ir perspektyvios“ programos etikete ar tėvų skatinimu rinktis tam tikrą programą neapsvarsčius jos tinkamumo stojančiajam (žr. Lentelę 3).

Problemos, susijusios su studentija	Pagrindžiančios citatos
Studentų motyvacijos trūkumas	<i>„labai trūksta atgalinio ryšio iš klausytojo, o pastaruoju metu ypač daugėja nemotyvuotų studentų“</i>
Sumenkę studentų gebėjimai mokytis apskritai, susitelkti	<i>„pajutau, kaip pasikeitė studentai, ta diskusija apie X ir Y kartą nėra iš piršto laužta, dabartiniai studentai ir tie, kurie mokėsi prieš dešimtmetį, skiriasi kaip diena ir naktis <...> dirbau su turkų grupe, dėsciau anglų kalbą, pastebėjau, kad suinteresuotumas ir imlumas yra nepalyginamai didesnis nei lietuvių studentijos“</i>
Neadekvatūs studentų lūkesčiai aukštojo mokslo atžvilgiu	<i>„studentai ateina su iš verslo atėjusia samprata, kad klientas visada teišus, jie mano, kad tokia pozicija atlaisvina nuo mokymosi, jie galvoja, kad kokybiškos studijos yra tada, kai be pastangų išlaikai egzaminą bent penketui, kai neverčia lankyti paskaitų ar seminarų, kai sudaro paskaitų lankymo grafiką, kad galėtum laisvai derinti su darbu... tai prieštarauja kokybiškų studijų sampratai <...> ateina su mitologizuota nuostata apie</i>

	<i>aukštąjį mokslą, bet jie neišmokyti mokytis, nesugeba gilintis, ieškoti informacijos; ateina su profesinėm mokyklom būdingom kategorijom ir tikisi, kad pabaigs ir turės batsiuivio darbą – tai nėra aukštojo mokslo paskirtis, suteikti specialybę“</i>
Tėvai nedalyvauja studijų pasirinkimo procese arba priešingai – stumia jaunuolį rinktis jam netinkamą studijų programą	<i>„tėvai visiškai nedalyvauja studijų pasirinkime arba dalyvauja ne taip, kaip turėtų – vaikai paliekami kaip drugeliai arba priešingai, patiria didžiulį spaudimą <...> tėvai moka už mokslus, o į ką investuoja, nesigilina, jiems neįdomu“</i>
Jaunuoliai neformuoja savo karjeros tikslo, neprognozuoja ateities	<i>„stojantys studentai neturi susiformavę karjeros tikslo, nežino, ko jie siekia, ką planuoja, dėl to jiems labai trūksta motyvacijos“</i>

Lentelė Nr. 3 Problemos, susijusios su studentija, ir sukeliančios sunkumo aukštojo mokslo vystymuisi, tobulėjimui

2.2 Bolonijos proceso vertinimas

Bolonijos procesas vertinamas pozityviai, kaip kilnius ir teisingus tikslus keliantis principas („*tikslai ir siekiai, pripažinkime, teisingi ir reikalingi*“). Keletas diskusijos dalyvių vis dėlto pastebi, kad procesas varžo kūrybiškumą, eliminuoja spontaniškumo galimybę („*tas formalizavimas atima žmogui galimybę būti kūrybingam, gausybė ataskaitų, laužai galvą visus metus, kuri planą, gimsta tau kokia idėja, bet negali įgyvendinti, nes pagal planą jau netinka*“).

Bolonijos proceso principų diegimas Lietuvos aukštosiose mokyklose vertinamas nevienareikšmiškai. Techninė pusė išpildoma sėkmingai, suvokiama proceso praktinė nauda tiek studentams, tiek dėstytojams, skatinamas mokslo bendruomenės mobilumas, prisidedantis tiek prie akiračio plėtimo, tiek prie praktinės mokslo pusės:

„techniškai viskas atrodo gražiai ir daroma gerai <...> pats procesas iš principo yra reikalingas ir nešantis naudą <...> mobilumas tikrai kuria pridėtinę vertę, dėstytojai gali naudotis kitų universitetų ištekliais, studentai važiuoja mokytis“

Kita vertus, Bolonijos procesas suvokiamas kaip didžiulis formalus ir aptakus bandymas įtvirtinti europinį modelį aukštojo mokslo srityje, neatsižvelgiant į faktines kliūtis, nesistengiant įsigilinti į modelio naudą, bet greičiau siekiama atitikti reikalavimus, sutvarkyti būtinus formalumus, kad procesas atrodytų sėkmingai įgyvendintas („*šis procesas apima labai daug punktų ir jis yra labai abstraktus, pas mus yra išlaviruota taip, kad formaliai viskas atrodo sutvarkyta, bet tikslai toli gražu nepasiekti <...> nėra tokių studijų ir tokio mąstymo, kuris numatytas Bolonijos procese <...> labiau žiūrime į formą, kad atvažiavusi komisija pamatytų, kad pas mus viskas tobulai vyksta, bet pačios esmės nėra*“).

Diskusijos metu dėstytojai pasidalijo nuomone, kokios priežastys lemia, kad Bolonijos procesas nėra sėkmingai diegiamas Lietuvos aukštajame moksle. Pirmiausia, į patį procesą žvelgiama labai formaliai, siekiama jį įgyvendinti techniškai, norima atitikti kriterijus, tačiau priartėti prie mokslo kokybės gerinimo aspektų nėra nesistengiama. Nusivylimą kelia ir tai, kad aukštojo mokslo bendruomenė nedalyvauja proceso įgyvendinime, nėra organizuojamos diskusijos su dėstytojais ar studentais. Apskritai procesas diegiamas eklektiškai, išsirenkant pavienius punktus ir

neargumentuojant jų pasirinkimo. Bendruomenei nusivylimą kelia ir tai, kad Bolonijos procesas nėra derinamas su šalies aukštojo mokslo tikslais ir uždaviniais (žr. Lentelę 4).

Bolonijos proceso diegimo problemos	Pagrindžiančios citatos
Formalus požiūris į Bolonijos procesą	„rezultato kūrimas lieka užribyje, nukrypstama į formalumus <...> tai popierius, kuris guli net ne ant stalo, bet stalčiuje ir dar kažkur labai giliai užkištas ir ištraukiamas tik kai vyksta koks nors vertinimas, nukopijuoja svarbiausias eilutes ir viskas tuo pasibaigia“
Aukštojo mokslo bendruomenės neinformavimas	„reikia ir dėstytojus mokyti, motyvuoti, jiems paaiškinti, nebuvo jokių diskusijų, kaip strategiškai pagerinti kokybę ar bent jau priartėti prie to, kiekvienas kapstosi ir supranta taip, kaip kas nori“
Procesas įgyvendinamas nenuosekliai, neaiškūs kriterijų pasirinkimo motyvai	„kyla klausimas, ar yra įsigilinama pačiame aukščiausiame lygyje, stebiu ekspertų vertintojų kriterijus, pagal ką jie dirba, stebiu teisės aktus ir matau kriterijų spragas, mes visiškai pilnai neatsižvelgiame į tai, ką rekomenduoja Bolonijos procesas, dar yra labai daug ką reikia tobulinti – kyla klausimas, ar tai nutylėta, ar tai atrodo nereikšminga, nes aš manau, kad reikia sistemai visuose lygmenyse vienodai veikti“
Bolonijos proceso principai nederinami su Lietuvos aukštojo mokslo tikslais ir uždaviniais	„mes turime įprotį inertiškai judėti, visai nesistengiama išlaviruoti iš ES biurokratijos turint ir savo aukštojo mokslo viziją, erdvės tam yra, bet žiūrima formaliai, nėra tikslinio judėjimo“

Lentelė Nr. 4 Bolonijos proceso diegimo klaidos ir kliūtis sėkmingam proceso įtvirtinimui

2.3 Pokyčių Lietuvos aukštosiose mokyklose motyvatoriai

Diskusijų metu aukštųjų mokyklų dėstytojų buvo teiraujamasi, kas prisidėtų prie sėkmingo Bolonijos proceso keliamų tikslų ir uždavinių įgyvendinimo Lietuvos universitetuose bei kolegijose. Informantai laikosi nuomonės, kad pokyčius gali lemti keletas principų laikymasis. Visų pirma, apskritai aukštojo mokslo srityje verta vadovautis efektyvios vadybos dėsniais ir taisyklėmis, kas reiškia aiškių tikslų suformavimą ir tikslingą siekį juos įgyvendinti. Dėstytojai mano, kad svarbu mažinti aukštojo mokslo prieinamumą, nes didelis vidutinio ar žemo mokymosi lygio studentų skaičius daro tiesioginę neigiamą įtaką mokslo kokybei. Svarbiu principu laikomas ir savarankiško mokymosi skatinimas. Kokybę aukštosiose mokyklose taip pat padėtų sustiprinti dėstytojų atranka, kuri užtikrintų, kad paskaitas skaitytų geri savo srities specialistai (žr. Lentelę 5).

Principai	Pagrindžiančios citatos
Aukštojo mokslo srityje vadovautis efektyvios vadybos dėsniais ir taisyklėmis	<i>„pirmas dalykas, pradedant nuo ministerijos ir visų vadovų, reikia vadovautis efektyvios vadybos dėsniais ir taisyklėmis: prieš kiekvieną veiklą turi būti suformuotas konkretus tikslas, turi būti numatyti konkretūs kriterijai, kaip bus matuojami pasiekimai, rezultatai <...> pas mus tikslų net nėra aiškių suformuotų, nuo to reikia ir pradėti, kaip pasiekti, kai nežinai ko sieki?“</i>
Mažinti aukštojo mokslo prieinamumą	<i>„aukštasis mokslas masiškėja, natūralu, kad kokybė blogėja, nes negali išlaikyti aukštos kokybės, kai molis prastėja, reikia su jais nivelijuotis, tada štai ir problema tarp prieinamumo didinimo ir kokybės užtikrinimo“</i>
Skatinti savarankišką mokymąsi	<i>„esminis skirtumas tarp mūsų universitetų ir Harvardo ar Oxfordo – ten orientuota į savarankišką studentų darbą, o pas mus – duodi darbą studentui, jie nesugeba išsianalizuoti, analitinis mąstymas yra minimalus. Kaip tada dirbti, formuoti užduotis? Reikia pereiti prie savarankiško mokymosi sistemos“</i>
Mažinti toleranciją blogai besimokantiems studentams	<i>„mums labai svarbu ne tiek į dėstytojų darbo kokybę atsižvelgti, nes reikalavimai griežtėja, formalieji reikalavimai lenkia užsienio universitetus, bet gal reikėtų principingai, nenuolaidžiau įgyvendinti ugdyti studentą kaip akademinės bendruomenės narį, nes kartais susidaro įspūdis, kad į studentą žiūrima pro pirštus, esuėjusi pas dekaną aiškintis, kodėl pas mane grupėje tiek daug neišlaikiusių žmonių, nes prarasim krepšelius“</i>
Vykdyti dėstytojų atranką	<i>„dėstytojai turi taip pat būti atrenkami, negali dėstyti bet kas, o pas mus pasitaiko“</i>

Lentelė Nr. 5 Principai, kuriais dėstytojai rekomenduoja vadovautis siekiant aukštojo mokslo kokybės gerinimo ir sėkmingo Bolonijos proceso įgyvendinimo

2.4 ECTS kreditų suvokimas ir vertinimas

Visi diskusijose dalyvavę aukštųjų mokyklų dėstytojai žino kas yra ECTS kreditai ir kiek valandų atitinka vienas kreditas. Informantai taip pat nesunkiai geba paaiškinti, kaip yra skirstomi kreditai, kokiais kriterijais vadovaujamosi vertinant kurso programą (*„lanksčios ribos, nuo 25 iki 30 kreditų, metinė norma yra 60, 1600 valandų <...> kontaktinių ir nekontaktinių valandų skiriasi apimtis“*).

ECTS kreditų praktinę naudą Lietuvos aukštajam mokslui dėstytojai geriausiai suvokia per tarptautiškumo ir mobilumo prizmę. Kreditai padeda vertinti studijų programas tarpvalstybiniu lygiu, lyginti pasiekimus, derinti jungtines programas, studentams tapo kur kas patogiau studijuoti Erasmus programose, nes pašalinta kreditų neatitikimo problema (*„labai geras dalykas yra derinant jungtines programas su partneriais <...> gerai vertinu, nes veikia tarptautinė erdvė <...> labai naudinga mobilumo prasme, daug patogiau“*). Vis dėlto keletas dėstytojų mano, kad perėjimas prie naujos kreditų sistemos yra greičiau formalumas, o tiesioginė nauda yra menka (*„dirbtinai įvykdyta programa, jokios naudos, vis tiek viskas perverčiama atgal į valandas, nes koks skirtumas – 60 kreditų ar 1600 valandų?“*).

Perėjimas nuo senos kreditų sistemos prie naujosios apibrėžiamas skirtingai. Dėstytojai, kurie kreditų perskaičiavimo procese beveik nedalyvavo, dažniau paminėjo, kad tai buvo greičiau formalus valandų perskaičiavimas į kreditus (*„šiaip tai buvo formalus perskaičiavimas, nepatyrčiau nei nuostolių, nei dividendų gavau, matematiškai pervertėm į naują sistemą ir viskas“*); tuo tarpu aktyviau į naujos kreditų sistemos diegimą įsitraukę dėstytojai pasidalijo patirtimi, kad kreditai buvo apskaičiuojami kruopščiai, atsižvelgiant į svarbiausius kriterijus mokymosi procese (*„nebuvo visiškai formalus perskaičiavimas, indeksavo, derino prie programų <...> buvo stengiamasi įsigilinti, žiūrima į viską: literatūros kiekį, mokymosi procesus, reikalingos išdėstyti medžiagos kiekį <...> nebuvo galima atmestinais pažiūrėti, turėjome atidžiai ir kritiškai pažiūrėti“*).

Informantai, svarstydami kiek kreditų derėtų skirti konkrečiam dėstomam dalykui, atsižvelgia į keletą svarbiausių bendrųjų kriterijų (kriterijai šiek tiek skiriasi priklausomai nuo studijų krypties, pvz., IT srityje literatūra dažnai neįtraukiama): išdėstyti reikalingos medžiagos kiekis, privalomos perskaityti literatūros kiekis, individualios / grupinės užduotys namuose (laboratoriniai / rašto darbai / kūrybinės užduotys ir t. t.), pasiruošimas egzaminui.

2.5 Dėstomų dalykų Lietuvos aukštosiose mokyklose turinys

Diskusijos metu dėstytojų buvo prašoma papasakoti, kokiais kriterijais (žr. Lentelę 6) vadovaujantis realybėje yra priskiriami ECTS kreditai studijų programoms bei pasidalinti nuomone, į kokius kriterijus derėtų atsižvelgti, kad kriterijų priskyrimas būtų objektyvesnis bei tikslesnis.

Kriterijai	
1.	Anksčiau dėstomam dalykui priskirtas auditorinių valandų ar kreditų skaičius
2.	Paskaitų ir kitų auditorinių užsiėmimų skaičius per savaitę
3.	Dėstomo dalyko svarba studijų programos kontekste
4.	Jūsų kaip dėstytojo autoritetas, akademinis laipsnis ar patirtis
5.	Medžiagos, su kuria reikia supažindinti dalyko kontekste, kiekis
6.	Kompetencijų ir studijų dalyko rezultatų svarba
7.	Kompetencijoms įsigyti ir / ar rezultatams pasiekti studentui reikalingas laikas
8.	Kitiems studijų dalykams numatytas kreditų skaičius

Lentelė Nr. 5 Vertinami kriterijai

Apbendrinus diskusijoje dalyvavusių dėstytojų mintis, galima formuluoti prielaidą, kad realybėje, priskiriant studijų programoms ECTS kreditus, pirmiausia buvo atsižvelgiama į anksčiau dėstomam dalykui priskirtą auditorinių valandų ar kreditų skaičių. Toliau buvo atkreipiamas dėmesys į paskaitų ir kitų auditorinių užsiėmimų skaičių per savaitę. Trečioje pozicijoje atsidūrė dėstomo dalyko svarba studijų programos kontekste. Tuomet atsižvelgiama į medžiagos kiekį, kompetencijų įgijimo svarbą, kitiems studijų dalykams numatytą kreditų skaičių, kompetencijų ir studijų dalyko rezultato svarbą. Mažiausiai buvo kreipiamas dėmesys į dėstytojo autoritetą, akademinį laipsnį ar jo patirtį (žr. Lentelę 5A).

Eilės tvarka	Kriterijai, kuriais buvo vadovujamasi priskiriant ECTS kreditus
1.	Anksčiau dėstomam dalykui priskirtas auditorinių valandų ar kreditų skaičius
2.	Paskaitų ir kitų auditorinių užsiėmimų skaičius per savaitę
3.	Dėstomo dalyko svarba studijų programos kontekste
4-5	Medžiagos, su kuria reikia supažindinti dalyko kontekste, kiekis
4-5	Kompetencijoms įsigyti ir / ar rezultatams pasiekti studentui reikalingas laikas
6-7	Kitiems studijų dalykams numatytas kreditų skaičius
6-7	Kompetencijų ir studijų dalyko rezultatų svarba
8.	Jūsų kaip dėstytojo autoritetas, akademinis laipsnis ar patirtis

Lentelė Nr. 5A Dėstytojų nuomonė, kokiais kriterijais vadovaujantis realybėje buvo priskiriami ECTS kreditai studijų programoms

Aptarus kriterijus, kuriais vadovaujantis buvo priskiriami ECTS kreditai studijų programoms, dėstytojų buvo teiraujama, kurie kriterijai, jų nuomone, yra svarbiausi, į kuriuos pirmiausiai reikėtų atsižvelgti skirstant kreditus. Apibendrinus rezultatus, pirmojoje pozicijoje atsidūrė kompetencijų ir studijų dalyko rezultatų svarba. Antrojoje vietoje – paskaitų ir kitų auditorinių užsiėmimų skaičius per savaitę. Trečioje pozicijoje – dėstomo dalyko svarba studijų programos kontekste. Toliau rikiuojasi kriterijai, kurie dėstytojams atrodo gana lygiaverčiai: medžiagos, su kuria reikia supažindinti dalyko kontekste, kiekis, kompetencijoms įsigyti ir / ar rezultatams pasiekti studentui reikalingas laikas, anksčiau dėstomam dalykui priskirtas auditorinių valandų ar kreditų skaičius bei kitiems studijų dalykams numatytas kreditų skaičius. Mažiausiai svarbus ir reikšmingas kriterijus, dėstytojų vertinimu, yra jų, kaip dėstytojo autoritetas, akademinis laipsnis ar patirtis (žr. Lentelę 5B).

Eilės tvarka	Kriterijai, kuriais turėtų būti vadovujamasi priskiriant ECTS kreditus
1.	Kompetencijų ir studijų dalyko rezultatų svarba
2.	Paskaitų ir kitų auditorinių užsiėmimų skaičius per savaitę
3.	Dėstomo dalyko svarba studijų programos kontekste
4-7	Medžiagos, su kuria reikia supažindinti dalyko kontekste, kiekis
4-7	Kompetencijoms įsigyti ir / ar rezultatams pasiekti studentui reikalingas laikas
4-7	Anksčiau dėstomam dalykui priskirtas auditorinių valandų ar kreditų skaičius
4-7	Kitiems studijų dalykams numatytas kreditų skaičius
8.	Jūsų kaip dėstytojo autoritetas, akademinis laipsnis ar patirtis

Lentelė Nr. 5B Dėstytojų nuomonė, kokiais kriterijais vadovaujantis turėtų būti priskiriami ECTS kreditai studijų programoms

2.6 Dėstomo dalyko vertinimo sistema ir užsibrėžtų tikslų pasiekimas

Kalbant apie specialybės dalykų vertinimo metodų tinkamumą kompetencijų įgijimo ar dalyko tikslų pasiekimo lygio įvertinimui, dėstytojai paminėjo turintys pakankamai laisvės spręsti, kokius metodus naudos vertinimo procese. Vienintelis ribojantis dalykas – privalomas baigiamasis egzaminas raštu, tačiau tiek šio egzamino turinys, tiek koliokviumai semestro eigoje ar kiti darbai yra paliekami dėstytojo žinioje, kuris gali parinkti tiek formatą, tiek vertinimo sistemą. Šis aspektas vertinamas palankiai, nes leidžia dėstytojui suformuoti tinkamiausią vertinimo metodą konkrečiam studijų dalykui:

„kiekvienas pasirenka kas tau tinka, čia jau kiekvienas dėstytojas gali individualiai nuspręsti <...> yra bendra sistema, kad yra kaupiamasis balas ir tada galutinis egzaminas raštu, tai tą vieną pusę gali pats asmeniškai formuluoti <...> aš net paskirstau studentams ką jie turi egzaminui mokytis, o ką koliokviumams, kad nesimokytų to paties du kartus <...> gali pasirinkti, gali duoti vieną klausimą pasamprotaut apie gyvenimą ir iš to jam parašyti įvertinimą“

Tyrimo metu dėstytojų buvo teiraujama, kokia dalis studentų, užbaigusių konkretų specialybės studijų dalyką, pasiekia numatomus studijų dalyko rezultatus. Informantai teigė, kad minimalius reikalavimus pasiekia dauguma studentų, t. y. maždaug 8 iš 10 studentų išklause kursą įgyja bendrą supratimą apie dalyką, geba operuoti sąvokomis ir pan.; tuo tarpu aukščiausius rezultatus pasiekia vos 10-20 proc. jaunuolių (*„atsižvelgiant į tą atėjusį studentą, tai minimaliai normalų lygį pasiekia 70-80 proc. studentų, kai išleidi tokį apynormalį <...> maksimalaus jau seniai neturėjau, anksčiau buvo kokie 10-20 proc. visų studentų, dabar jų sparčiai mažėja <...> tokia Gauso kreivė, aukščiausio lygio koks 10 procentų, kiti pasiekia tik minimalius rezultatus“*).

Svarbu atkreipti dėmesį, kad keletos dėstytojų nuomone, pažymys ne visada atspindi studento pasiekimus. Fizinių, technologinių mokslų specialistai pažymėjo, kad septyni ar aštuoni balai jų srityje yra aukštas įvertinimas, tuo tarpu socialinių mokslų srityje ar konkrečiame universitete / kolegijoje, toks įvertinimas suvokiamas kaip gana žemas (*„gauti VGTU iš mechanikos 9 ir kokiam edukologijos universitete yra nesulyginami dalykai <...> vienoje programose vidurkiai labai aukšti, gauna devintukus – dešimtukus, o pavyzdžiui fundamentaliuosiuose moksluose vidurkiai daug žemesni, bet kur žinių lygis aukštesnis galima ginčytis“*).

Kalbėdami apie studentų vertinimą, dėstytojai paminėjo, kad tikslų nepasiekusiems studentams rašo neigiamus įvertinimus. Apskritai neigiami balai rašomi tuomet, kai studentas nepademonstruoja bent minimalių žinių ir gebėjimų, elgiasi neetiškai, t. y. nusirašinėja egzamino metu, plagijuoja darbus, dirbdamas grupėje neprisideda prie bendro darbo ir pan. (*„kiek užsidirbo, tiek ir parašau <...> už tam tikrus dalykus be kompromisų rašau neigiamus, netoleruoju nusirašinėjimo <...> jei buvo grupės darbas ir paaiškėja, kad vienas nedirbo, tada rašau neigiamą“*).

Neigiamus balus rašantys dėstytojai pasidalijo patirtimi, kad neigiami balai iššaukia administracijos nepasitenkinimą, kurie rūpinasi studentų skaičiaus išlaikymu (*„ėjau kartą aiškintis į administraciją, kodėl neigiamus balus surašiau <...> administracija labai nenori, kad neigiamus rašytume, nes jiems studentų skaičių reikia išlaikyt“*), taip pat pasitaiko neadekvačių studentų reakcijų, bandymų išsireikalauti pažymį grasinimais, įžeidimais ar tiesiog prašymais (*„būna, kad išsizyzia <...> prasideda grasinantys laiškai per Facebook‘us“*).

Keletos dėstytojų nuomone, yra atvejų, kuomet studentui galima taikyti mažesnius reikalavimus, vertinti nuolaidžiau, pavyzdžiui, kai dėstomas ne specialybinis dalykas, studentas demonstruoja puikų kompetencijų lygį viso semestro metu, parodo, kad dalyką išmano, suvokia (*„jei nusirašė, bet matau, kad jis supranta ką nusirašinėja, tai parašau aš jam tuos 5 <...> kai semestro metu būna aktyvus, rodo supratimą, bet egzamino metu kažkas nepasiseka, būna kad ir pridedu kokį balą <...> jei specialybinį dalyką dėstai, neturi teisės nuolaidžiauti, bet jei fizikas turi papildomą psichologijos kursą, tai gal nereikia jam to šešeto rašyti“*).

2.7 Studentų darbo krūvis (laikas)

Studentų darbo laiko skaičiavime atsižvelgiama į keletą pagrindinių kriterijų: privalomą perskaityti literatūrą, namų užduotis, pasiruošimą koliokviumams ir egzaminui. Krūvis įvertinamas remiantis studentų patirtimi arba paprasčiausiai dėstytojai palygina, per kiek laiko patys atliktų užduotį (*„labai praktiški darbai pas architektus, maketai, projektai, todėl atsižvelgiu į praėjusius metus, kaip studentams sekėsi <...> aš pasižiūriu, per kiek laiko pati padaryčiau užduotį“*).

Dėstytojai pastebi tendenciją, kad studentai vis ilgiau užtrunka atlikdami užduotis, t. y. užduotims atlikti skirtas laikas turi būti ilginamas arba paprastinama pati užduotis, nes šiuolaikiniams studentams sunkiau sutelkti dėmesį, gilintis (*„anksčiau studentai ataskaitą parašydavo per dvi paras, dabar jiems dviejų savaitių reikia <...> tendencija tokia, kad kuo toliau, tuo krūvis mažėja, nes paprasčiausiai nebespėja“*).

Visi diskusijoje dalyvavę dėstytojai teigė informuojantys studentus apie užduotims atlikti skirtą laiką. Jaunuoliai yra informuojami pirmosios paskaitos metu arba informuojami, kad informaciją gali rasti studijų dalyko apraše (*„per pirmą paskaitą viską susakau, kad po to nekiltų problemų <...> sande viskas surašyta“*).

Keletas dėstytojų (dažniau socialinių studijų krypties) paminėjo, kad teiraujasi studentų, kaip jiems sekasi atlikti užduotis, ar spėja jas padaryti laiku (*„per pirmuosius seminarus darau gilesnę refleksiją, domiuosi, kaip jiems sekasi, kodėl nepadarė užduoties, kodėl neatėjo į paskaitą“*). Fizinių mokslų atstovai dažniau paminėjo, kad pastaruoju metu kyla problemų vertinant studentams tenkamą krūvį, nėra aišku, ką derėtų laikyti atskaitos tašku – vidutinio ar aukščiausio lygio studento gebėjimus (*„kartais nebesupranti ir kaip vertinti krūvius, nes studentai nebemoka dirbti, tai pagal ką vertinti – minimalų lygį, vidutinį ar aukščiausią?“*).

2.8 Grįžtamasis ryšys

Diskusijoje dalyvavę dėstytojai patvirtino, kad specialybės studijų dalykuose yra numatyta galimybė studentams išsakyti savo nuomonę dėl dalyko tikslų, dėstymo ir vertinimo metodų („*taip, tikrai, tokia galimybė yra <...> prieš sužinant pažymį informacinėje sistemoje, studentų visada prašoma užpildyti anketą*“). Informantų nuomone, studentai šia galimybe naudojami gana pasyviai, dažnai atmestiniai, nesuvokdami tikslo ir naudos („*jie nekantrauja sužinoti egzamino pažymį, dėl to bet ką supildo <...> jiems reikia suvokti, kodėl verta sugaišti 5 minutes prie apklausos, nes jie nesupranta, pildo belekaip*“).

Dėstytojai studentų galimybę išsakyti nuomonę apie specialybės studijų dalykus vertina kontraversiškai. Iš dalies jie suvokia, kad apklausos, studentų grįžtamasis ryšys yra labai reikalingas siekiant atliepti studentų poreikius, gerinti studijų kokybę ir t. t., kita vertus, išsakytas vertinimas dažnai neatitinka realybės, jaunuoliai linkę hiperbolizuoti, išsako subjektyvią nuomonę, vertinimą pateikia ne tik tie studentai, kurie dalyvavo paskaitose, bet ir tie, kurie atėjo vos kelis kartus. Dėl šių ir panašių priežasčių dėstytojai ne visada linkę atsižvelgti į studentų grįžtamąjį ryšį, praleisti jį pro pirštus ar tiesiog pažiūrėti kritiškai:

„būna, kad koks trečdalis nelanko, aš jų klausiu, kodėl nelankote paskaitų, jie atšauna, kad aš, penktadienis... o vertina tai visa grupė, tai kaip tada – lanko ne visi, o vertina visi <...> studentas pasako nuomonę, o ne vertinimą, nes vertinimas pagrįstas kriterijais, o jie tiesiog pasako patiko ar nepatiko <...> jei jiems patiko, buvo linksma, tada jie gerai suvertina, jei buvo rimtos paskaitos, kur reikėjo mokytis, tada jie blogai supildo <...> jei visko paisysi, tada turi būti labai mažai namų darbų, paskaitos ir seminarai neprivalomi, vertinimą pateikti paštu, nereikėtų nieko skaityti“

Dėstytojai pasidalijo patirtimi, kad retkarčiais patys teiraujasi auditorijos, kaip jie vertina paskaitas, seminarus, laboratorinius užsiėmimus ir pan. („*geriausiai viską sužinai, kai pats paklausi, kai pabendrauji su studentais ir sužinai, kaip jie vertina <...> aš pati jų paklausiu, pasiteirauju, apklausas padarau po egzamino*“). Jų nuomone, toks būdas sužinoti studentų nuomonę yra pats naudingiausias, nes aukštosios mokyklos administracijos ar studentų atstovybės organizuojamos apklausos dažnai neviešinamos, neretai tėra tik formalumas, neduodantis akstino pokyčiams („*SA padarė apklausą, bet gavo blogus rezultatus, tai ir neišviešino, nugulė kažkur į stalčių <...>*“).

administracija su tom apklausom elgiasi kaip jai patogiu, dažniausiai nieko nedaro, ištraukia nebent kai reikia atsikratyti kokių žmogumi“).

Apibendrinant, dėstytojai grįžtamojo studentų ryšio naudos nekvestionuoja, o dažnai netgi patys jį inicijuoja. Svarbiausia, jų nuomone, pasirinkti tinkamą bendravimo su auditorija formą, klausimus jaunuoliams pateikti laiku, o į išsakytą vertinimą pažvelgi objektyviai ir kritiškai.

III. KOKYBINIO TYRIMO IŠVADOS

Pokyčiai Lietuvos aukštosiose mokyklose suvokiami nevienareikšmiškai – pasididžiavimą keliančius mokslinius pasiekimus užgožia organizacinė – administracinė aukštojo mokslo pusė. Dėstytojai džiaugiasi akademinės bendruomenės moksliniais pasiekimais, įvertinimu ne tik nacionaliniame, bet ir tarptautiniame lygmenyje; palankiu paklausiausių specialybių studentų įvertinimu darbo rinkoje, puikiomis mainų programos. Kita vertus, aiškaus aukštojo mokslo modelio neturėjimas, itin didelis aukštojo mokslo prieinamumas, komercializuota orientacija į „madingas profesijas“ neatsižvelgiant į darbo rinkos poreikius bei pataikavimas nepažangiems, nemotyvuotiems studentams lemia prastėjančią tiek studijų, tiek aukštojo mokslo apskritai kokybę.

Bolonijos procesas vertinamas teigiamai, kaip teisingus pokyčius „atnešantis vėjas“, tačiau Lietuvos aukštosiose mokyklose dažnai jis vykdomas formaliai ir eklektiškai: diegiami principai bei rengiami kiti formalumai, demonstruojantys, kad procesas įgyvendinamas ir veikia tinkamai, tačiau stokojama įsigilinimo į proceso tikslus, jie nederinami su Lietuvos aukštojo mokslo sistema ir uždaviniais, pasirenkami įgyvendinti proceso punktai nediskutuojami su aukštosios mokyklos bendruomene.

Aukštųjų mokyklų dėstytojai yra gerai susipažinę su ECTS kreditų sistema ir suvokia jos naudą akademinėi bendruomenei. Dėstytojų bei studentų mobilumas, galimybė palyginti studijų programas tarpvalstybiniu mastu suvokiami kaip svarbiausi naujosios kreditų sistemos privalumai. Perėjimas prie šios sistemos vyko įvairiai – vienoje aukštosiose mokyklose kreditai buvo perskaičiuojami atidžiai, apsveriant svarbiausius studijų programos aspektus; kitose (dažniau kolegijose) tai buvo greičiau aritmetinis perskaičiavimas.

Pereinant prie naujosios kreditų sistemos dažnai suveikė inercijos principas – pirmiausia buvo atsižvelgiama į anksčiau dėstomam dalykui priskirtas auditorines valandas ar kreditų skaičių. Gi dėstytojų vertinimu, pirmiausia derėtų atsižvelgti į kompetencijų ir studijų dalyko rezultatų svarbą.

Lietuvos aukštųjų mokyklų dėstytojai turi santykinai daug laisvės pasirenkant dėstomo dalyko vertinimo metodus ir noriai naudojasi šia galimybe. Šis momentas vertinamas pozityviai, nes

kiekvienas specialistas gali parinkti tokį vertinimo modelį, kuris geriausiai atliepia konkrečią studijų programą. Dėstytojai nurodė nevengiantys rašyti neigiamus įvertinimus nepažangiems ar neetiškai besielgiantiems jaunuoliams, bet pripažįsta, kad administracija į tai žvelgia nepalankiai, kadangi rūpinasi studentų („krepšelių“) skaičiaus išlaikymu.

Dėstytojai planuodami studijų dalyko užsiėmimus ir užduotis, atsižvelgia į studentų darbo krūvį, stengiasi jį pamatuoti ir įvertinti. Jaunuolių darbo krūvis skaičiuojamas atsižvelgiant į privalomos perskaityti literatūros kiekį, namų darbų užduotis, koliokviumus bei pasiruošimą egzaminui. Dėstytojai pastebi tendenciją, kad studentai vis ilgiau užtrunka atlikdami užduotis, jiems sunkiau susikaupti, prastėja jaunuolių analitiniai gebėjimai. Dėl šios priežasties dėstytojams kyla sunkumų matuojant jaunuoliams tenkamą krūvį.

Specialybės studijų dalykuose yra numatyta galimybė studentams išsakyti savo nuomonę dėl dalyko tikslų ir vertinimo metodų, tačiau šis būdas gerinti studijų kokybę yra gana neefektyvus. Jaunuoliai šia galimybe naudojami vangiai, dažnai atmetinai. Informantų nuomone, efektyviausias būdas sužinoti studentų nuomonę yra betarpiškas dėstytojų bendravimas su studentais.